

РОЗВИТОК ТВАРИННИЦТВА — НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Н.В. Палапа

доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник
Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)

e-mail: palapa60@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3748-6414>

Агропромислове виробництво є однією з найважливіших складових економіки кожної країни, оскільки гарантує їх продовольчу безпеку. Ринок продукції тваринництва займає важливе місце в загальному ринку продовольства України. Від його розвитку залежить забезпечення потреб населення продуктами харчування, що виробляються з продукції, яку надає тваринницька галузь. Однак фактичний стан галузі впродовж останніх 30 років не відповідає потенційним можливостям і характеризується скороченням чисельності майже всіх видів сільськогосподарських тварин. У 90-х роках минулого століття, після недолуго проведеного реформування агропромислового комплексу, тваринництво України зазнало негативних змін. Катастрофічними темпами почалося скорочення поголів’я сільськогосподарських тварин у великих сільськогосподарських підприємствах (колгоспах і радгоспах), знизилася продуктивність, почалися збитковість виробництва та погіршення якості продукції, знизився експортний потенціал країни та погіршилися соціальні умови проживання сільського населення. Усе це поставило під загрозу національну продовольчу безпеку. У статті проаналізовано стан розвитку тваринництва за період 1991–2021 рр. та встановлено, що після 1990 року виробництво основної тваринницької продукції перемістилося на приватні садиби селян, на невеликі площі присадибних земельних ділянок. Найбільше селяни у своїх домогосподарствах утримують корів — 72,5%, овець і кіз (84,6%), коней (94,8%), кролів (97,2%) і бджолосімей (92,9%). Встановлено, що у 2021 р. виробництво м’яса і м’ясних продуктів склало 70,1%, молока і молочних продуктів — 44,6% від вироблених 1991 р., проте виробництво яєць зросло на 8,3% порівняно з 1991 р. З’ясовано, що низький рівень доходів не дає змогу українцям повноцінно харчуватися. У 2021 р. рівень споживання м’яса і м’ясопродуктів населенням України склав 71% від раціональної норми і тільки на 9,2% перевищує мінімально необхідну норму. Молока і молочних продуктів українці споживають теж недостатньо — 53,1% раціональної норми, і тільки яєць — майже раціональну норму (95,9%). Водночас слід зазначити, що 29% середньодобового раціону українців забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження. Наведено вплив воєнних дій ворога на тваринницьку галузь України. Спричинені значні втрати сільськогосподарських тварин і птиці та екологічну шкоду навколишньому природному середовищу на десятиліття вперед у зв’язку зі знищенням тварин та неможливістю їх вчасно та відповідно до правил утилізувати.

Ключові слова: виробництво продукції тваринництва, господарства населення, зниження поголів’я, воєнні дії, забруднення навколишнього середовища, екологічна шкода.

ВСТУП

Сільське господарство — одна із галузей економіки, що тісно пов’язана з використанням природних ресурсів у виробничому процесі. Без землі і води не може функціонувати та розвиватися аграрне виробництво. Але сільське господарство також не може обійтися і без лісу, і без використання надр для своїх потреб. Об’єкти тваринного світу, атмосферне повітря також знаходяться у взаємодії із сільським господарством, а отже, усі компоненти природного середовища пов’язані з аграрним виробництвом і шлях до їх еколого безпечного та економічно ефективного існування — це дотримання балан-

су між потребами економіки та можливостями природного середовища [1, с. 7].

Від розвитку аграрного сектору України значною мірою залежать економічна й політична стабільність держави та матеріальний добробут її громадян. Забезпечення населення продовольством є одним з основних чинників соціального рівня. В усі історичні періоди виробництво продуктів харчування було й залишається важливою проблемою у світі, у розв’язанні якої провідна роль належить тваринництву.

Сучасному світовому тваринництву притаманні динамічний розвиток, постійне збіль-

шення продуктивності тварин, використання інтенсивних технологій, що забезпечує стабільне зростання виробництва продукції.

Тваринництво — одна з найбільш важливих і життєво необхідних галузей сільського господарства, оскільки забезпечує високопоживними й дієтичними продуктами харчування населення країни, є сировиною для інших галузей промисловості, для медицини і ветеринарної медицини. Окрім того, органічні добрива є одним із чинників, що впливає на підвищення родючості ґрунту та забезпечення сільськогосподарських культур необхідними елементами живлення.

Основним завданням галузі тваринництва є забезпечення виробництва продукції в обсягах, що гарантують національну безпеку та задовольняють потреби населення країни в споживанні продуктів харчування тваринного походження на рівні встановлених раціональних норм харчування.

У процесі реформування агропромислового комплексу тваринництво України зазнало негативних змін. Масове скорочення поголів’я сільськогосподарських тварин, зниження продуктивності, збитковість виробництва та погіршення якості продукції ставлять під загрозу національну продовольчу безпеку, знижується експортний потенціал країни та погіршуються соціальні умови проживання сільського населення.

Однак варто зазначити, що тваринництво є тією галуззю, яка може дати стрімкий поштовх вирішенню багатьох проблем. По-перше, тваринництво — це екологічний чинник. Наявність тваринництва в сільськогосподарських підприємствах дає змогу оптимізувати структуру посівних площ з одночасною можливістю використання органічних добрив, що своєю чергою призводить до покращення або відновлення родючості ґрунтів. По-друге, галузь тваринництва дозволяє значно збільшити рівень зайнятості на селі та усунути при цьому сезонність оплати праці. Необхідно виокремити ще один важливий елемент, притаманний галузі тваринництва з погляду збалансованого розвитку. Він полягає в можливості формування агроландшафтів. Сьогодні йому приділяється велика увага в країнах Європи. На жаль, в Україні поки що ця проблема не є актуальною. Розвиток агроландшафтів дасть можливість приваблювати туристів та, відповідно, розвивати цю галузь [2, с. 92].

Не варто забувати про розвиток на сільських територіях виробничої та обслуговуючої кооперації. Це дозволить знизити собівартість продукції, яку виробляють господарства населення та інші сільськогосподарські виробники,

підвищити її якість, полегшити доступ до організованих ринків збуту, підвищити доходи, збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, надавати якісні послуги з обслуговування сільського населення, зміцнити економічну основу господарств населення, малих і середніх товаровиробників, створити додаткові робочі місця на селі, підвищити якість життя селян через зміцнення сільської економіки та розвиток інфраструктури сіл [3, с. 202].

Отже, усі ці питання, безсумнівно, є актуальними, оскільки в більшості регіонів країни нинішній стан галузі не відповідає її потенційним можливостям: різко скорочується поголів’я сільськогосподарських тварин і птиці, зменшуються обсяги виробництва окремих видів тваринницької продукції, порушуються як економічні, так і технологічні взаємозв’язки між аграрними й переробними підприємствами, скорочуються сировинні зони. Проте в складних ринкових умовах господарювання забезпечення стабільного розвитку аграрних підприємств та збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції зумовлює необхідність відродження практично всіх підгалузей тваринництва, а разом і збалансованого розвитку держави.

Мета роботи — проаналізувати в динаміці (1991–2021 рр.) стан тваринницької галузі в Україні та виявити рівень і доступність споживання українцями білкових продуктів тваринного походження (м’яса, молока, риби). З’ясувати вплив воєнних дій ворога на тваринницьку галузь України, виявити спричинені втрати сільськогосподарських тварин і птиці та екологічну шкоду навколишньому природному середовищу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку сільськогосподарського виробництва, зокрема тваринництва, українські вчені приділяють чимало уваги. Так, С.І. Самайчук у статті “Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції: регіональний аспект” [4, с. 31] досліджує сучасний стан виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах Херсонської області. Автором проведено аналіз основних показників ефективності виробництва продукції рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, виявлено причини, що призвели до змін у бік зниження, та встановлено, що в складі валової продукції сільського господарства галузь рослинництва значно перевищує галузь тваринництва. Також з’ясовано, що значне скорочення поголів’я сільськогосподарських тварин призвело до знижен-

ня обсягів виробництва продукції тваринництва в господарствах усіх категорій.

Д.В. Ковальов свою статтю “Соціально-економічна складова та напрями відродження галузі вівчарства в Херсонській області” [5, с. 42] присвятив вивченню та аналізу стану підгалузі вівчарства в Херсонської області за період з 2000 до 2018 р. Учений розглянув основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та виявив негативну динаміку виробництва основних видів продукції у цих господарствах; встановив, що сучасне вівчарство сконцентровано переважно в господарствах населення, які виробляють 62% вовни та майже 100% баранини від загально-го виробництва області; акцентував увагу на унікальних біологічних властивостях овець і необхідності їх використання для вирішення складних соціальних та економічних проблем розвитку регіону й надав пропозиції щодо виведення з кризового стану та відродження підгалузі.

А.О. Сітковська в статті “Проблеми розвитку виробництва сільськогосподарської продукції в Україні” [6, с. 10] також досліджує сучасний стан виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, але в масштабах України. Учена наводить динаміку виробництва валової продукції загалом, а також основних видів продукції тваринництва й рослинництва зокрема. Розкриває загальні тенденції розвитку виробництва продукції рослинництва та їх аналіз за різними секторами. У галузі тваринництва авторкою розкрито стан кожної з підгалузей (скотарство, птахівництво, свинарство), визначено вплив на них різноманітних чинників середовища та встановлено, що найбільш проблемним сегментом нині залишається виробництво продукції підгалузі скотарства, яке є низькоефективним і сконцентроване в господарствах приватного сектору. У статті також окреслено основні організаційно-економічні заходи, спрямовані на подолання проблем за сучасних умов господарювання.

В.Я. Месель-Веселяк і М.М. Федоров у своїй статті “Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України” [7, с. 38] проаналізували ефективність реформованого аграрного сектору економіки України, його організаційно-правові структури та визначили стратегічні напрями їхнього розвитку. Г.С. Морозова в статті “Сучасні тенденції розвитку сільського господарства України” [8, с. 3] провела аналіз основних тенденцій розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств України в умовах загальносвітових структурних змін і трансформацій. Автор статті “Стан і напрями розвитку аграрної реформи” [9, с. 3] П.Т. Саблук

у своїй праці провів оцінку результативності аграрних реформ, обґрунтував напрями та умови їх активізації, підвищення ефективності на системній і комплексній основі.

Проведено аналіз сучасного стану тваринництва як стратегічно важливої галузі в загальній структурі сільськогосподарського виробництва та обґрунтовано потреби в державній підтримці щодо її розвитку [10, с. 332]. Автором наголошується, що державна підтримка розвитку галузі тваринництва дозволить забезпечити населення країни високоякісною продукцією вітчизняного виробництва. У статті Ю.М. Сагачко [11, с. 169], присвяченій аналізу сучасного стану виробництва продукції тваринництва України, досліджено основні причини занепаду цієї галузі та наголошується, що першочерговим завданням, яке має стояти перед тваринництвом, є підвищення продуктивності тварин шляхом покращення раціону годівлі та розведення високопродуктивних порід.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

При проведенні дослідження застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи дослідження. Серед них: метод наукової абстракції використовувався при систематизації теоретичних основ розвитку сільських територій; метод системно-структурного аналізу — при визначенні особливостей розвитку галузі тваринництва в Україні; метод логічного узагальнення — при дослідженні проблем розвитку тваринництва в Україні; метод аналізу і синтезу — для розроблення організаційних заходів розвитку тваринництва в Україні.

На основі аналізу наукових джерел і статистичних матеріалів розглянуто теоретичні основи розвитку тваринництва як невід’ємного складника збалансованого розвитку українського села та продовольчої безпеки держави загалом, окреслено тенденції розвитку тваринництва в Україні в повоєнний період.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Загальновідомо, що до складу галузі тваринництва України входить скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство та менш поширені — кролівництво, рибицтво, бджільництво, звірівництво та ін. Скотарство як найбільш складна й надзвичайно важлива галузь сільського господарства є найважливішим індикатором стану тваринницької галузі.

З набуттям у 1990 р. державного суверенітету й економічної самостійності та переходом держави до ринкової економіки в Україні виникла необхідність трансформувати побудоване

на адміністративно-командній системі управління сільське господарство до ринкових умов господарювання.

Після розпаду СРСР руйнування інфраструктури сільського господарства в Україні, як і економіки країни загалом, призвело до негативних явищ в українській тваринницькій галузі. Зниження рентабельності виробництва яловичини змусило великі сільськогосподарські підприємства, на які в радянський час припадала лівова частка поголів’я ВРХ, відмовлятися від вирощування худоби як від нерентабельного виду бізнесу.

У процесі реформування агропромислового комплексу тваринництво України зазнало негативних змін. Масове скорочення поголів’я сільськогосподарських тварин у сільськогосподарських підприємствах та їх перерозподіл у господарства населення (табл. 1), зниження продуктивності, збитковість виробництва та погіршення якості продукції ставлять під загрозу національну продовольчу безпеку, знижується експортний потенціал країни та погіршуються соціальні умови проживання сільського населення.

Як видно з даних, наведених у табл. 1, до 1990 р. кількість сільськогосподарських тварин переважала у великих сільськогосподарських підприємствах (колгоспах і радгоспах). А після недолуго проведеного реформування агропромислового комплексу у 1990-х рр. минулого століття, коли великі підприємства були розформовані, а натомість створені дрібні агроформування, котрі виявилися неспроможними вирішувати продовольчі проблеми, кількість тварин та виробництво тваринницької продукції перемістилися на невеликі земельні ділянки, тобто в господарства населення [13, с. 56].

Максимальна кількість ВРХ, свиней, овець і кіз, коней, свійської птиці всіх видів станом на 1990 р. переважала в сільськогосподарських підприємствах. У господарствах населення в цей час переважала тільки кількість кролів (97,7%) і бджолосімей (71,9%). Після 1990 р. ситуація почала різко змінюватися. Щоб прогодувати свої родини, селяни почали масово розводити і вирощувати свійських тварин у своїх приватних садибах. І вже станом на 2000 р. кількість сіль-

Таблиця 1

Динаміка кількості сільськогосподарських тварин за категоріями господарств, %

Найменування	Роки					
	1960	1970	1980	1990	2000*	2021*
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>						
Велика рогата худоба	75,8	78,9	84,3	85,6	53,5	38,0
у т. ч. корови	58,2	63,3	73,2	73,9	37,3	27,5
Свині	73,9	72,8	79,1	72,4	31,6	63,8
Вівці та кози	86,3	91,5	93,2	85,1	22,0	15,4
у т. ч. вівці	91,2	95,3	95,7	90,7	42,8	25,7
Коні	99,4	99,2	98,6	94,9	35,6	5,2
Птиця свійська усіх видів	23,3	36,7	55,5	54,0	20,5	56,1
Кролі	—	—	—	2,3	0,5	2,8
Бджолосім’ї	—	—	—	28,1	11,7	7,1
<i>Господарства населення</i>						
Велика рогата худоба	24,2	21,1	15,3	14,4	46,5	62,0
у т. ч. корови	41,8	36,7	26,8	26,1	62,7	72,5
Свині	26,1	27,2	20,9	27,6	68,4	36,2
Вівці та кози	13,7	8,5	6,8	14,9	78,0	84,6
у т. ч. вівці	8,8	4,7	4,3	9,3	57,2	74,3
Коні	0,6	0,8	1,7	5,1	64,4	94,8
Птиця свійська усіх видів	76,7	63,3	44,5	46,0	79,5	43,9
Кролі	—	—	—	97,7	99,5	97,2
Бджолосім’ї	—	—	—	71,9	88,3	92,9

Джерело: [12].

Примітка: * без тимчасово окупованого Криму та частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

ськогосподарських тварин повністю переважає в господарствах населення.

Найбільше селяни у своїх домогосподарствах утримують свиней (68,4%), овець і кіз (78%), свійської птиці (79,5%), кролів (99,5%) і бджолосімей (88,3%). Станом на 2021 р. у сільськогосподарських підприємствах на 32,2% зросла кількість свиней та на 35,6% кількість свійської птиці порівняно з 2000 р. завдяки розвитку підгалузей свинарства та птахівництва. Інші види сільськогосподарських тварин переважають у господарствах населення.

Проте низький рівень доходів не дає змогу українцям повноцінно харчуватися. Відповідно до сучасних уявлень про здорове харчування, згідно з якими МОЗ України встановило раціональні норми, раціон нашого населення залишається незбалансованим [14]. У раціоні харчування населення України переважають продукти рослинного походження. Здебільшого українці споживають понаднормово картоплю, овочі та баштанні культури, майже норму хліба, рослинної олії та яєць. Аналіз даних офіційної статистики свідчить, що найбільш критичним є стан споживання повноцінних білкових продуктів харчування (м’яса, молока, риби) (табл. 2).

У 2021 р. рівень споживання м’яса та м’ясопродуктів населенням України склав 71% від раціональної норми і тільки на 9,2% перевищив мінімально необхідну норму. Молока і молочних продуктів українці споживають теж недостатньо — 53,1% раціональної норми, і тільки яєць — майже раціональну норму (95,9%).

Однак не слід забувати про те, що замість збалансованого виробництва м’яса різних видів тварин переважає виробництво м’яса птиці, частка якої в структурі споживання м’яса за останні 13 років зросла з 11,6% до 61%, а виробництво яловичини, кролятини та баранини суттєво зменшилося.

Водночас слід зазначити, що 29% середньодобового раціону українців забезпечується за

рахунок споживання продукції тваринного походження. Подібна ситуація характерна і для країн Європи: Великобританія, Греція, Португалія — на рівні з Україною; Угорщина, Нідерланди, Швеція, Фінляндія, Латвія, Данія, Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія — на рівні 31–39%; Естонія, Чехія, Польща, Румунія, Греція — 24–27%. Найменше середньодобового раціону продукції тваринництва споживають у Болгарії — 22% [14, с. 40].

За даними Державної служби статистики України, у 2020 р. калорійність раціону українця становила 2674 ккал/добу, що лише на 7% перевищує гранично допустимий (пороговий) рівень добової калорійності харчування. Це менше, ніж мінімальна фізіологічна норма, визначена ВООЗ на рівні 3000 ккал/добу.

Якщо проаналізувати стан вироблення продуктів тваринництва з 1991 р. та порівняти з 2021 р., то з’ясуємо, що у 2021 р. Україна виробляла 58,9 кг м’яса і м’ясопродуктів на 1 особу в рік, що склало 70,1% від кількості виробленої продукції 1991 р., молока і молочних продуктів — 44,6% від 1991 р. І тільки яєць виробили на 8,3% більше порівняно з 1991 р.

Однією з головних причин зниження обсягів виробництва продукції тваринництва є значне скорочення поголів’я худоби, насамперед у сільськогосподарських підприємствах. Катастрофічного скорочення зазнала галузь тваринництва в Україні після 24 лютого 2022 року, коли росія віроломно напала на Україну. Згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, внаслідок повномасштабної агресії РФ пошкоджено або повністю зруйновано понад 300 тваринницьких ферм, загинуло близько 7 тисяч голів великої рогатої худоби та 3,5 млн птиці [15]. Найбільше постраждали Чернігівська, Харківська, Сумська, Київська, Донецька, Луганська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області. На початок 2022 р. у цих областях у всіх категоріях господарств

Таблиця 2

Виробництво та споживання населенням України продуктів тваринництва, кг/особу в рік

Найменування продуктів тваринництва	Мінімальна норма	Раціональна норма	Фактично спожито у 2021 р.	Вироблено		
	за розрахунками МОЗ України			1991 р.	2021 р.*	2021 р. до 1991 р., %
М’ясо і м’ясопродукти	52	80	56,8	84,0	58,9	70,1
Молоко і молокопродукти	341	380	201,9	472,3	210,6	44,6
Яйця	231	290	278	314	340	108,3

Джерело: [12].

Примітка: * без тимчасово окупованого Криму та частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

було сконцентровано: поголів’я великої рогатої худоби — 25,3%, корів — 25,8%, свиней — 31,5%, овець і кіз — 28,2%, птиці — 24,9%, а виробництво м’яса становило 20%, молока — 28,7%, яєць — 44,8%. Загальне скорочення порівняно з 2021 р. склало 15%, а збитки від загибелі тварин і пошкодження тваринницьких ферм унаслідок дій ворога становлять майже 2 млрд гривень [16]. Проте, як наголошують фахівці тваринницької галузі, попри значні втрати та скорочення виробництва, загрози продовольчій безпеці країни немає.

Як відомо, майже всі галузі сільського господарства, разом із переробною промисловістю, опинилися під ворожим ударом. Однак не варто забувати, що це стосується не лише економічної, але й екологічної проблеми. На жаль, тварини гинуть і їх потрібно утилізувати відповідно до всіх правил і процедур. В Україні й до війни була проблема з крематоріями для тварин, і була потреба в системній організації утилізації тваринних решток. Але під час війни ситуація вкрай загострилася і стала критичною. Наприклад, одна з найбільших птахофабрик у Європі “Чорнобаївська” ГК “Укрлендфармінг”, яка розташована в Херсонській області, утримувала 4,4 млн голів птиці, але її потужності дозволяли утримувати і 6 млн. Фабрика була повністю автоматизована, починаючи від клімат-контролю та годування до системи збору яєць і сортування. Люди були задіяні тільки в цеху сортування яєць у лотки. Сортувальниці слідували, щоб у лоток не потрапило пошкоджене яйце. А ще птахофабрика мала вдале логістичне розташування, адже від Херсону до найближчих портів Одеси 200 км. Яйця експортувалися в понад 50 країн світу.

Але в лютому 2022 р. в Україну віроломно вдерся московський “брат”, щоб “звільнити” нас від продуктів харчування, медицини, автотранспорту, спецтранспорту, соціальної інфраструктури, освіти, економіки, природних багатств, чудової української природи, культурних цінностей і всього іншого, що в Україні активно розвивалося. І насамкінець “старший брат” вирішив влаштувати в Україні екоцид і “звільнити” всіх українців від життя.

Птахофабрика “Чорнобаївська” зазнала катастрофічних втрат. У перший же день війни вона була окупована ворогом. Поставки кормів припинилися ще 24–25 лютого, а на початку березня москвити знеструмили птахофабрику, вентиляція приміщень повністю припинилася, уся птиця загинула. Ось що говорить Андрій Чирков, директор цієї птахофабрики: *“До війни загинули птицю ми возили на утилізацію в Токмак Запорізької області. Звісно, більше ми це не могли робити. Добре, що в той час*

у нас на підприємстві ще залишалося два трактори: з ковшем та на колесах. Одним ми вирили котлован приблизно в 3 м глибиною. Вручну виймали мертву птицю з кліток і грузили в інший трактор. Звозили її в котлован і зверху засипали піском, який взяли на біогазовому заводі”. Тож, про які правила утилізації загиблої птиці можна вести мову взагалі? Крім того, ворог вирізав усе обладнання та вивіз на росію. Збитки вимірюються приблизно у \$160 млн, вкрадене обладнання — ще на суму \$150 млн. Сумарні збитки по “Чорнобаївській птахофабриці” керівництво оцінює більш ніж у \$330 млн [17].

Окрім екологічних проблем на “Чорнобаївській птахофабриці”, є проблеми, спричинені росіянами й у господарствах з утримання інших сільськогосподарських тварин. В одній тільки Херсонській області великої рогатої худоби знищено 15%, свиней — понад 80%, птахівництво знищено повністю.

Окупанти знищили велику ферму в селі Шестакове на Харківщині. З трьох тисяч корів вбито дві тисячі. Загарбники розгромили приміщення, техніку понівечили та розграбували, а зерно, соняшник, цукор вивезли вагонами в росію. До повномасштабної війни надій складали 40 тонн молока на день із понад 3 тисяч корів. Однак із приходом “російських визволителів” надсучасна ферма стала схожою на морг для тварин — корови просто помирили від голоду та обстрілів. Збитків агроферми ще не рахували, але, за підрахунками Держекоінспекції, через знищення тільки цього підприємства держава втратила понад 14 мільярдів гривень. Під час окупації Лиману, що на Донеччині, окупанти вирізали худобу на фермі. Від колись величезного господарства з дорогими племінними конями та ВРХ майже нічого не залишилося. Деякі тварини загинули під час обстрілів, але більшість просто відправили на м’ясо [18].

Фермерські господарства в північних областях зазнали жахливих руйнувань і втрат, особливо під час наступу російських військ на Київ. Лише за 4 дні повномасштабної війни 1500 свиней на Житомирщині в ТОВ “Дубовий Гай” загинули від бомбардувань. Постійні обстріли спричинили 4000 смертей на Сумщині, де тварини не мали доступу до їжі та води протягом двох тижнів. На іншій фермі в області, що була повністю зруйнована від снарядів, загинуло 80% поголів’я свиней.

На найбільшій в Україні страусиній фермі “Ясногородка”, що на Київщині, загинуло близько третини страусів: працівники випускали тварин із вольєрів, сподіваючись, що це підвищить їхній шанс на порятунок. Схожий випадок трапився на конюшні в районі Бучі,

яку російські військові захопили та переробили на госпіталь: деяких коней, яких випустили зі стайні, вдалося врятувати. У притулку під Києвом у селищі Бородянка майже 500 тварин були замкнені у вольєрах без води та їжі. На стайні “Александрія” в селищі Гостомель Київської обл. більшість поголів’я (32 коней) згоріла живцем від обстрілів російських воєнних. На фермі “Напорівське” (с. Лукашівка, Чернігівська обл.) російські загарбники розстріляли понад 110 корів і телят заради розваги, адже їхнє мукання здавалося їм занадто гучним. Цей приклад є ще одним доказом того, як жорстоке поводження з тваринами напряму пов’язане з проявом агресії до людей, адже це ілюструє абсолютну відсутність співчуття та совісті стосовно менших, слабших і беззахисних [19].

І це наведено тільки кілька тваринницьких господарств, які знищили окупанти. Проте фермери роблять усе можливе, щоб бодай якось відновити свої господарства, та вірять, що побудують ще краще.

Одними з викликів для українських фермерів у воєнний і повоєнний час є значне зменшення площі придатних для сільського господарства територій, велика площа замінованих або забруднених земель, зменшення фінансової спроможності українського фермера і, як наслідок, зменшення використання засобів захисту рослин і добрив, що однозначно призведе до зниження врожайів. Така ситуація спричинить ріст цін на корми для великої рогатої худоби на внутрішньому ринку, що призведе до зменшення поголів’я тварин, до яких “брати”-окупанти не змогли добратися.

У семи областях України (Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській, Хмельницькій, Вінницькій та Чернігівській) реалізовується Програма розвитку ООН в Україні, проект UNDP “Сприяння сталому тваринництву та збереження екосистем на півночі України” за фінансової підтримки Глобального екологічного фонду та експертної підтримки світової програми FOLUR (Food Systems. Land Use. Restoration), який розрахований на 2022–2026 рр. Цей проект передбачає не тільки збалансований розвиток тваринництва, але й інші напрями, а саме: розроблення інтегрованих планів сталого землекористування; відновлення торфовищ і сприяння впровадженню сталих методів ведення тваринництва та рослинництва; розвитку сільськогос-

подарської кооперації; збереження і відновлення природних середовищ існування; розробку системи вимірювань, верифікації та звітності для оцінки та зменшення потоків парникових газів на торфовищах [20].

У доповіді президента НААН Я. Гадзала на сесії Загальних зборів Національної академії аграрних наук України 29 листопада 2023 р. наголошується: “Головною метою на ближні 2 роки повинна стати стабілізація поголів’я сільськогосподарських тварин та запровадження комплексу організаційно-управлінських рішень, спрямованих на розвиток галузі в післявоєнний період, а розвиток галузі тваринництва на десятирічну перспективу полягає в пріоритетному розвитку крупних інвестиційно привабливих промислових підприємств, які можуть забезпечити умови для досягнення високої продуктивності тварин і конкурентоспроможності виробництва. Разом з тим, зважаючи на те, що особисті селянські господарства ще довгий час будуть відігравати важливу роль, необхідне подовження і посилення державного стимулювання ведення тваринництва у фермерських і особистих селянських господарствах”.

ВИСНОВКИ

Головним завданням галузі тваринництва є забезпечення виробництва продукції в обсягах, що забезпечують національну безпеку та задовольняють потреби населення країни в споживанні продуктів харчування тваринного походження на рівні встановлених раціональних норм харчування. Результати проведеного дослідження показують, що необхідного рівня продовольчої безпеки в Україні ще не досягнуто. Невідповідність сучасного рівня розвитку національного агропродовольчого ринку призвела до незбалансованості харчування населення продуктами тваринництва (і не тільки тваринництва). Загрозу продовольчій безпеці становить недостатній соціально-економічний рівень життя населення, а саме низькі доходи та зростання цін на продукти харчування. Особливо відчутні зміни спостерігатимуться в майбутньому, адже на оновлення поголів’я тварин на фермах і повернення до довоєнних показників знадобиться не менше 5 років, і це за наявності фінансування, якого виробники не мають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань Київ: Либідь, 1997. 288 с.
2. Москаленко В.А., Колоша В.П. Економічна складова в галузі тваринництва як чинник формування сталого розвитку у контексті сільських територій. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 4. С. 91–99. DOI: 10.33730/2310-4678.4.2020.228363
3. Величко А.Є. Формування обслуговуючих кооперативів — дієвий шлях сталого розвитку сільських

- територій. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2013. № 2. С. 201–204.
4. Самайчук С.І. Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції: регіональний аспект. *Агросвіт*. 2020. № 7. С. 31–36. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.7.31
 5. Ковальов Д.В. Соціально-економічна складова та напрями відродження галузі вівчарства у Херсонській області. *Агросвіт*. 2019. № 23. С. 42–48. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.23.42
 6. Сітковська А.О. Проблеми розвитку виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. *Агросвіт*. 2019. № 1–2. С. 10–14. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.10
 7. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–49.
 8. Морозова Г.С. Сучасні тенденції розвитку сільського господарства України. *Агросвіт*. 2013. № 21. С. 3–9.
 9. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 10–17.
 10. Брик М.М. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі тваринництва в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 4. С. 331–337.
 11. Сагачко Ю.М. Проблеми та перспективи розвитку тваринництва в Україні. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 171. С. 169–175.
 12. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.04.2024).
 13. Палапа Н.В., Білотіл В.Ю., Гончар С.М. Сільські території України: сучасний стан, проблеми, шляхи розв’язання. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 1. С. 53–65. DOI: 10.33730/2310-4678.1.2023.278539
 14. Палапа Н.В., Дем’янюк О.С., Нагорнюк О.М. Продовольча безпека України: стан та актуальні питання сьогодення. *Агроекологічний журнал*. 2022. № 2. С. 34–45. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263314>
 15. Внаслідок повномасштабної війни пошкоджено або зруйновано понад 300 тваринницьких ферм. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2023/10/18/vnaslidok-povnomasshtabnoyi-viyni-poshkodzheni-abo-zruynovano-ponad-300-tvarinnitskih-ferm/> (дата звернення: 13.05.2024).
 16. Збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм внаслідок дій армії РФ становлять близько 2 млрд гривень. URL: <https://svidomi.in.ua/page/zbytky-vid-zahybeli-tvaryn-ta-poshkodzhennia-tvarynnytskykh-ferm-vnaslidok-dii-armii-rf-stanovliat-blyzko-2-mlrd-hryven> (дата звернення: 13.05.2024).
 17. Нас викинули з машини. Стріляли під ноги та над головою. А потім заборонили їздити за кормами. URL: <https://latifundist.com/reportazhy/157-nas-vikinuli-z-mashini-strilyali-pid-nogi-ta-nad-golovoju-a-potim-zaboronili-yizditi-za-kormami-reportazh-z-chornobayivskoyi-ptahofabriki> (дата звернення: 13.05.2024).
 18. Ферму перетворили на морг, повсюди розкидані туші: окупанти на Харківщині вбили 2 тисячі корів. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/fermu-peretvorili-na-morg-povsyudi-rozkidani-tushi-okupanti-na-harkivschini-vbili-2-tisyachi-koriv-video-2196358.html> (дата звернення: 13.05.2024).
 19. Фермерські тварини в Україні: як війна вплинула на тваринництво. URL: <https://opencages.com.ua/blog/vijna-i-fermerski-tvaryny-v-ukraini> (дата звернення: 13.05.2024).
 20. Стале тваринництво — шлях до відновлення та розвитку регіонів України. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/stale-tvarynnytstvo-shlyakh-do-vidnovlennya-ta-rozvytku-rehioniv-ukrayiny> (дата звернення: 13.05.2024).

**LIVESTOCK DEVELOPMENT IS AN INTEGRAL PART
OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN COUNTRYSIDE
AND THE COUNTRY'S FOOD SECURITY**

Palapa N.

Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: palapa60@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3748-6414>

Agricultural production is one of the most important components of the economy of every country, as it guarantees their food security. The livestock products market occupies an important place in the general food market of Ukraine. Ensuring the needs of the population with food products produced from the products provided by the livestock industry depends on its development. However, the actual state of the industry during the last 30 years does not correspond to potential opportunities and is characterized by a reduction in the number of almost all types of farm animals. In the 90s of the last century, after a short-lived reform of the agro-industrial complex, livestock farming in Ukraine underwent negative changes. The population of agricultural animals in large agricultural enterprises (collective farms and state farms) began to decrease at a catastrophic pace,

productivity decreased, production became unprofitable and product quality deteriorated, the country’s export potential decreased and the social living conditions of the rural population worsened. All this puts national food security at risk. The article analyzes the state of animal husbandry development in the period 1991–2021 and found that after 1990, the production of the main livestock products moved to private homesteads of peasants, to small areas of homestead plots. Most of the peasants in their households keep pigs (68.4%), sheep and goats (78%), poultry (79.5%), rabbits (99.5%) and bee colonies (88.3%). It was established that in 2021, the production of meat and meat products amounted to 70.1%, milk and dairy products — 44.6% of those produced in 1991, but the production of eggs increased by 8.3% compared to 1991. It was found that the low level of income does not allow Ukrainians to eat well. In 2021, the level of consumption of meat and meat products by the population of Ukraine amounted to 71% of the rational norm and exceeded the minimum necessary norm by only 9.2%. Ukrainians also do not consume enough milk and dairy products — 53.1% of the rational norm, and only eggs — an almost rational norm (95.9%). At the same time, it should be noted that 29% of the average daily diet of Ukrainians is provided by the consumption of products of animal origin. The influence of the enemy’s military actions on the livestock industry of Ukraine is given. Significant losses of farm animals and poultry and ecological damage to the natural environment for decades to come have been caused due to the destruction of animals and the inability to dispose of them in time and in accordance with the rules.

Keywords: livestock production, population economy, population decline, military operations, environmental pollution, environmental damage.

REFERENCES

1. Biliavskiy, H.O., Furdui, R.S. (1997). *Osnovy ekolohichnykh znan [Basics of ecological knowledge]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Moskalenko, V.A., Kolosha, V.P. (2020). Ekonomichna skladova v haluzi tvarynnytstva yak chynnyk formuvannya staloho rozvytku u konteksti silskykh terytorii [The economic component in the field of animal husbandry as a factor in the formation of sustainable development in the context of rural areas]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannya — Balanced nature management*, 4, 91–99. DOI: 10.33730/2310-4678.4.2020.22836 [in Ukrainian].
3. Velychko, A.Ye. (2013). Formuvannya obsluhovuiuchykh kooperatyviv — diievyi shliakh staloho rozvytku silskykh terytorii [The formation of service cooperatives is an effective way of sustainable development of rural areas]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo ahrarno-ekonomichnogo universytetu — Bulletin of the Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University*, 2, 201–204 [in Ukrainian].
4. Samaichuk, S.I. (2020). Analiz vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii: rehionalnyi aspekt [Analysis of agricultural production: regional aspect]. *Ahrosvit — Agroworld*, 7, 31–36. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.7.31 [in Ukrainian].
5. Kovalov, D.V. (2019). Sotsialno-ekonomichna skladova ta napriamy vidrozhennia haluzi vivcharstva u Khersonskii oblasti [Socio-economic component and directions of revival of sheep industry in Kherson region]. *Ahrosvit — Agroworld*, 23, 42–48. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.23.42/ [in Ukrainian].
6. Sitkovska, A.O. (2019). Problemy rozvytku vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [Problems of development of production of agricultural products in Ukraine]. *Ahrosvit — Agroworld*, 1–2, 10–14. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.10 [in Ukrainian].
7. Mesel-Veseliak, V.Ya., Fedorov, M.M. (2016). Stratehichni napriamy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Strategic directions of development of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Ekonomika APK — Economy of agro-industrial complex*, 6, 37–49 [in Ukrainian].
8. Morozova, H.S. (2013). Suchasni tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy [Modern trends in the development of agriculture in Ukraine]. *Ahrosvit — Agroworld*, 21, 3–9 [in Ukrainian].
9. Sabluk, P.T. (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy [State and directions of development of agrarian reform]. *Ekonomika APK — Economy of agro-industrial complex*, 2, 10–17 [in Ukrainian].
10. Bryk, M.M. (2018). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku haluzi tvarynnytstva v Ukraini [The current state and prospects for the development of the livestock industry in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz — Economic analysis*, 28, 4, 331–337 [in Ukrainian].
11. Sahachko, Yu.M. (2016). Problemy ta perspektyvy rozvytku tvarynnytstva v Ukraini [Problems and prospects of the development of animal husbandry in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka — Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*, 171, 169–175 [in Ukrainian].
12. Ofitsiyniy vebсайт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). URL: <http://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Palapa, N.V., Bilotil, V.Yu., Honchar, S.M., & Babikova, K.O. (2023). Silski terytorii Ukrainy: suchasnyi stan, problemy, shliakhy rozviazannia [Rural areas of Ukraine: current state, problems, solutions]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannya — Balanced nature management*, 1, 53–65. DOI: 10.33730/2310-4678.1.2023.278539 [in Ukrainian].
14. Palapa, N.V., Demianiuk, O.S., Nahorniuk, O.M. (2022). Prodovolcha bezpeka Ukrainy: stan ta aktualni pytannia sohodennia [Food security of Ukraine: current state and current issues]. *Ahroekolohichnyi zhurnal — Agroecological journal*, 2, 34–45. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263314> [in Ukrainian].

15. Vnaslidok povnomasshtabnoi viiny poshkodzheno abo zruinovano ponad 300 tvarynnytskykh ferm [As a result of the full-scale war, more than 300 livestock farms were damaged or destroyed]. (2023). URL: <https://infagro.com.ua/ua/2023/10/18/vnaslidok-povnomasshtabnoyi-viyni-poshkodzheno-abo-zruynovano-ponad-300-tvarinnitskiy-ferm/> [in Ukrainian].
16. Zbytky vid zahybeli tvaryn ta poshkodzhennia tvarynnytskykh ferm vnaslidok dii armii RF stanovliat blyzko 2 mlrd hryven [Losses from the death of animals and damage to livestock farms as a result of the actions of the Russian army amount to about 2 billion hryvnias]. (2022). URL: <https://svidomi.in.ua/page/zbytky-vid-zahybeli-tvaryn-ta-poshkodzhennia-tvarynnytskykh-ferm-vnaslidok-dii-armii-rf-stanovliat-blyzko-2-mlrd-hryven> [in Ukrainian].
17. Nas vykynuly z mashyny. Strilialy pid nohy ta nad holovoiu. A potim zaboronyly yizdyty za kormamy [We were thrown out of the car. They shot under the feet and over the head. And then it was forbidden to drive for food]. (2023). URL: <https://latifundist.com/reportazhy/157-nas-vikinuli-z-mashini-striliali-pid-nogi-ta-nad-golovoyu-a-potim-zaboronili-yizditi-za-kormami-reportazh-z-chornobayivskoyi-ptahofabriki> [in Ukrainian].
18. Fermu peretvorily na morh, povsiudy rozkydani tushi: okupanty na Kharkivshchyni vbyly 2 tysiachi koriv [The farm was turned into a morgue, carcasses were scattered everywhere: the occupiers killed 2,000 cows in the Kharkiv region]. (2022). URL: <https://tsn.ua/ukrayina/fermu-peretvorili-na-morg-povsyudi-rozkidani-tushi-okupanti-na-harkivschini-vbili-2-tisyachi-koriv-video-2196358.html> [in Ukrainian].
19. Fermerski tvaryny v Ukraini: yak viina vplynula na tvarynnytstvo [Farm animals in Ukraine: how the war affected animal husbandry]. (2022). URL: <https://opencages.com.ua/blog/vijna-i-fermerski-tvaryny-v-ukraini> [in Ukrainian].
20. Stale tvarynnytstvo — shliakh do vidnovlennia ta rozvytku rehioniv Ukrainy [Sustainable animal husbandry is a way to restore and develop the regions of Ukraine]. (2024). URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/stale-tvarynnytstvo-shlyakh-do-vidnovlennia-ta-rozvytku-rehioniv-ukrayiny> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Палапа Надія Василівна, доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: palapa60@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3748-6414>)

НОВИНИ

НОВИНИ

НОВИНИ • НОВИНИ • НОВИНИ

До кінця поточного століття середня глобальна температура значно перевищить критичні показники, що спричинить катастрофічні наслідки для людства та планети загалом. Про це пише британське видання The Guardian на підставі опитування сотні провідних кліматологів світу. Майже 80% респондентів, усі з авторитетної Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), передбачають, що глобальна температура до кінця століття перевищить доіндустріальні показники щонайменше на 2,5°C, половина вважають, що перевищення складе 3°C. І лише 6% вважають, що температура зросте лише на 1,5°C — показник, який міжнародна експертна спільнота вже зараз вважає критичним.